

Les revistes teòriques sobre comunicació audiovisual a Iberoamèrica

Daniel E. Jones

■ *En aquest article es presenta un balanç del paper desenvolupat per les revistes teòriques iberoamericanes especialitzades en comunicació audiovisual i noves tecnologies digitals. Per això es fa primer un repàs a les característiques més significatives de les principals publicacions dels països desenvolupats (fonamentalment anglosaxons), per introduir-se, després, amb més detall en les revistes de l'àrea iberoamericana, és a dir publicades en espanyol, en portuguès, i en altres llengües minoritàries peninsulars com ara el català, el gallec i el basc.*

Algunes d'aquestes revistes, com ara les nord-americanes *Public Opinion Quarterly*, *Journalism & Mass Communication Quarterly*, *Journal of Communication* o *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, fa més de mig segle que influencien en els ambients acadèmics internacionals, en la indústria i en la professió comunicativa i en la presa de decisions polítiques. A Europa també hi ha exemples de revistes il·lustres editades en diferents països i llengües, des de distintes aproximacions ideològiques o teòriques i amb diversos nivells d'incidència social i cultural. Però en l'àrea iberoamericana la situació ha estat una mica diferent a causa de diversos factors que s'analitzen en aquest article.

Introducció

Les revistes científiques del camp de la comunicació, les indústries culturals i les noves tecnologies audiovisuals són cada vegada més nombroses, importants i especialitzades, sobretot en l'àmbit anglosaxó. No obstant això, a l'àrea llatina (tant europea com americana), el paper d'aquestes publicacions és menys rellevant, encara que n'hi ha que tenen una gran tradició i qualitat.

Des de la recerca en comunicació de masses (als Estats Units) fins a la publicística (a Alemanya), passant per la semiòtica (a França i a Itàlia), els estudis culturals (al Regne Unit) o les polítiques nacionals de comunicació (a l'Amèrica Llatina), molts estudiosos d'institucions acadèmiques o empresarials de tot el món han publicat centenars de milers d'articles en revistes especialitzades en aquests temes, amb més o menys fortuna i amb els objectius més diversos.

Daniel E. Jones

Professor titular a la Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna (Universitat Ramon Llull)

1. Concentració editorial anglosaxona

El paper preponderant que fa el món anglosaxó dins del camp científic i tecnològic internacional en totes les àrees del coneixement també es manifesta, en els estudis sobre els fenòmens comunicatius audiovisuals. A més, l'hegemonia anglonord-americana –que es complementa amb països com el Canadà i Austràlia–, està acompanyada d'una clara prepotència lingüística. En efecte, qualsevol revista científica o acadèmica important, i que vulgui ser considerada dins dels circuits internacionals, ha de ser publicada en llengua anglesa, fenomen perceptible també als països escandinaus, al Japó i fins i tot al Tercer Món¹.

De manera paral·lela, i íntimament lligat amb l'anterior, es produeix una hegemonia en els continguts, en els models, en les teories i en la selecció d'autors o de temes de tot tipus de publicació científica. Per això, en el cas específic de la comunicació audiovisual, a la primacia anglonord-americana en el sistema comunicatiu de masses (emissors, mitjans i continguts, i ara també Internet) cal afegir-hi una preeminència històrica en les publicacions dedicades a

analitzar i a reflexionar sobre aquests tipus de fenòmens.

Les dues classes principals de revistes que s'ocupen habitualment de les diferents facetes de la comunicació audiovisual (les acadèmiques o científiques i les professionals o tècniques) són acaparades pràcticament pels països anglosaxons més importants, així com per gairebé tots els organismes internacionals (de caràcter professional, empresarial, documental, docent o de recerca), que també utilitzen l'anglès.

Efectivament, les principals universitats, associacions professionals i institucions públiques britàniques, nord-americanes, canadenques i australianes, així com els organismes internacionals amb seu en aquests països o en d'altres, compten amb importants revistes (en anglès) dedicades a l'anàlisi dels fenòmens comunicatius i de les diferents indústries audiovisuals des de qualsevol perspectiva científica: històrica, sociològica, econòmica, psicològica, política, lingüística, antropològica, semiòtica o tecnològica.

Aquesta situació s'esdevé sobretot als Estats Units, on destaquen associacions professionals i acadèmiques de llarga tradició i que tenen un gran nombre de membres (dins i fora del país). A Europa (excepte el Regne Unit) i a l'Amèrica Llatina la situació és força diferent, ja que solen ser les universitats (o els instituts i centres de recerca adscrits) les que editen la part més significativa de les revistes teòriques de l'especialitat. Però cada vegada més són editorials comercials les que assumeixen l'edició i la distribució de les publicacions, sobretot les editades en llengua anglesa. En aquest sentit, les editorials especialitzades en ciències socials i humanitats solen editar revistes que s'ocupen dels fenòmens comunicatius audiovisuals des de l'òptica acadèmica².

En general, les revistes anglosaxones especialitzades en l'anàlisi de l'audiovisual presenten resultats d'investigacions puntuals i empíriques, però les llatines (sobretot les franceses) prefereixen els estudis de caràcter més globalitzador, amb aportacions teòriques i metodològiques. Les anglosaxones estan orientades, preferentment, a la instrumentalització pràctica dels resultats, ja sigui amb finalitats comercials, socials o polítiques; les llatines, en canvi, solen contenir propostes crítiques o alternatives i de vegades estan allunyades de l'estricta actualitat (DZIKI, 1980; DYER i GARNET, 1991; GALDÓN, 2003; JONES, 2003).

2. Les revistes a Iberoamèrica

L'edició de revistes especialitzades en comunicació, cultura i noves tecnologies audiovisuals ha augmentat considerablement en l'àrea iberoamericana en els últims vint anys, encara que en alguns estats més que en altres. Els més destacats són, sens dubte, Espanya, Mèxic i el Brasil, per l'auge de les facultats especialitzades i pel creixent nombre d'especialistes dedicats a la docència i a la recerca en aquest camp. Per això, en aquest article, a més de presentar una panoràmica general sobre tota l'àrea iberoamericana, es volen destacar les característiques específiques de les principals àrees lingüístiques (MOTTA, 1989; IPAL, 1990; HULLEBROECK, 1994; JONES, 1996; JONES, 1999-2003).

2.1. Llengua portuguesa: el Brasil i Portugal

2.1.1. El Brasil: tradició i importància

El Brasil, país-continent ple de contrastos –en el qual conviuen les tecnologies més modernes amb la misèria i el subdesenvolupament–, ha fet realitat un dels sistemes mediàtics més importants del món, al capdavant del qual hi ha grups poderosos com ara Globo i Abril. En conseqüència, en les darreres quatre dècades han sorgit diferents institucions dedicades a la docència, la recerca i la documentació especialitzada en els fenòmens comunicatius audiovisuals. En aquests moments, hi ha prop de setanta centres docents universitaris, que compten amb uns vint mil estudiants, i una associació que aplega un miler d'investigadors en aquest camp (INTERCOM), que el 1986 va posar en marxa el centre PORTCOM, dedicat a la documentació sobre comunicació al Brasil, Portugal i les antigues colònies lusitanes a l'Àfrica.

Hi ha un interès clar per part dels estudiosos brasilers de l'especialitat per integrar-se en el conjunt llatinoamericà i internacional. Per això, les institucions esmentades exerceixen un paper destacat en el si d'altres de caràcter continental (com FELAFACS i ALAIC) o internacional, com l'AIERI-IAMCR i la ICA. Paral·lelament, la recerca sobre comunicació audiovisual (especialment les telenovel·les) desenvolupada al Brasil s'ha convertit en un referent per a sectors acadèmics importants del continent i d'arreu.

Pel que fa a les revistes especialitzades en aquest camp

d'estudis, Brasil compta amb diversos títols d'una certa tradició acadèmica i amb altres de més recents. Reflexionen, ni més ni menys, el desenvolupament de la recerca sobre comunicació en les darreres quatre dècades, caracteritzades per alguns elements fonamentals.

Als anys seixanta, les investigacions incipients es van orientar a l'avaluació dels efectes dels mitjans, així com als estudis del periodisme (didàctica, professió i història) i a la comunicació rural i popular, generalment des d'una perspectiva funcionalista i de desenvolupament. Una dècada més tard es va produir un gran auge d'aquest tipus de recerca: van augmentar els estudis sobre premsa (anàlisis sociològiques i de contingut) i van aparèixer els de ràdio i televisió (efectes, programació, ús educatiu), la majoria dels quals estaven influenciats per la teoria crítica de l'Escola de Frankfurt, la semiòtica i l'estructuralisme. Finalment, als anys vuitanta es va començar a acceptar la complexitat dels fenòmens comunicatius, i es van rebutjar molts esquemes simplistes i ingenus: la recerca fou més crítica i compromesa (especialment els estudis de recepció), però també estigué més relacionada amb l'activitat tècnica i professional.

D'entre les ciutats brasileres amb major tradició en els estudis sobre comunicació audiovisual destaca São Paulo i altres del seu entorn, on es troben importants universitats i institucions de recerca editores de les principals revistes teòriques. Aquest és el cas de la Universidade de São Paulo, de la Universidade Metodista de São Paulo i de l'associació INTERCOM. Entre les publicacions més destacades els darrers anys es poden esmentar les següents: *Revista Brasileira de Ciências da Comunicação* (São Paulo: INTERCOM); *Anuário de Inovações e Artes* (São Paulo: USP); *Comunicação & Sociedade* (São Bernardo do Campo: UMESP); *Comunicação & Política na América Latina* (Rio de Janeiro: Centro Brasileiro de Estudos Latino-Americanos), i *Revista FAMECOS* (Porto Alegre: PUCRS) (STUMPF i CAPPARELLI, 2001).

2.1.2. L'arrencada de Portugal

Els estudis teòrics sobre comunicació, cultura i noves tecnologies audiovisuals han estat poc desenvolupats a Portugal fins a anys recents –sobretot a causa de la dictadura salazarista (1929-1974) i de la debilitat del seu sistema mediàtic–, i són poques les universitats en les quals

s'ensenyen aquestes especialitats: la més significativa és, sens dubte, la Universidade Nova de Lisboa. Així mateix, la recerca portuguesa es va veure influïda sobretot per altres països amb una major tradició acadèmica: fonamentalment els EUA i França i, en menor mesura, l'Estat espanyol i el Brasil. No obstant això, el nivell dels seus llibres i revistes acadèmiques (encara que escassos en nombre) és molt digne i es pot assimilar perfectament al d'altres països del seu entorn. Però els investigadors portuguesos més destacats compten amb una activitat acadèmica important al seu país tot i que són poc coneguts fora de les seves fronteres.

En els darrers anys, cal destacar la tasca investigadora del Centro de Estudos de la Comunicação e Linguagens, de la Universidade Nova de Lisboa (editor de l'excel·lent *Revista de Comunicação e Linguagens*); l'Observatório da Comunicação (que publica *Observatório: Revista do Obercom* i el magnífic *Anuário Comunicação*); l'Associação Portuguesa para o Desenvolvimento das Comunicações, de la Universidade Nova de Lisboa (promotora de la revista *Tendências: Audiovisual, Telecomunicações, Multimídia*); l'Instituto Superior de Ciências do Trabalho e da Empresa (editor de *Trajectos: Revista de Comunicação, Cultura e Educação*), i el Centro de Estudos de Ciências da Comunicação, de la Universidade Independente (editor de la revista professional *Mídia XXI*).

2.2. Llengua espanyola: Hispanoamèrica i Espanya

2.2.1. Els desequilibris d'Hispanoamèrica

El conjunt de publicacions periòdiques de tot tipus dedicades a l'anàlisi de la comunicació audiovisual –des de diferents perspectives formals, teòriques i metodològiques–, editades als diferents països hispanoamericans en els darrers anys, permeten fer-se una idea del gran interès demostrat a la regió per l'estudi d'aquest fenomen social contemporani.

A causa de la forta influència exercida pels corrents desenvolupalistes, impulsats pels EUA (des dels anys cinquanta), per la Unesco (des dels anys seixanta) i per les universitats autòctones, per les fundacions europees i confessions religioses de divers origen i diversa orientació (des dels anys setanta), en aquests moments gairebé tots els països hispanoamericans disposa de centres especialitzats en la formació de comunicadors, en la

recerca sobre comunicació audiovisual i en l'edició de revistes especialitzades. D'aquesta manera, Hispanoamèrica (conjuntament amb el Brasil) ha arribat a situar-se, sense cap mena de dubte, al capdavant dels països en vies de desenvolupament en l'estudi dels fenòmens comunicatius.

A més, el creixement exponencial dels centres docents universitaris –s'ha passat de dos fa mig segle a més de dos-cents en l'actualitat– no ha anat acompanyat en tots els casos per un equivalent desenvolupament qualitatiu de l'ensenyament i de la recerca. Moltes d'aquestes facultats o escoles universitàries estan molt mal dotades en recursos tècnics (biblioteques, hemeroteques, equipaments radio-televisius, connexions telemàtiques) i humans, amb un professorat escassament preparat per a les seves tasques docents, com a resultat de la massificació estudiantil i d'una evident manca de planificació.

Tanmateix, les aportacions d'uns quants excel·lents investigadors hispanoamericans es troben entre les més interessants i originals que s'han produït en els darrers anys en aquest camp d'estudis en l'àmbit mundial, sobretot les de caràcter sociològic, semiòtic, econòmic, polític i antropològic, moltes de les quals estan centrades en els conflictes nord-sud. Cadascun d'aquests destacats investigadors, encara que des de perspectives i interessos diferents, ha contribuït particularment a consolidar els estudis interdisciplinars d'aquest fenomen, sobretot mitjançant la publicació periòdica de llibres, informes, ponències i revistes diverses.

El gran nombre de publicacions especialitzades en comunicació audiovisual en els darrers anys als principals països hispanoamericans comprèn òrgans de caràcter, de contingut i de nivell d'especialització molt diversos. D'aquesta manera, es pot afirmar que hi ha diverses revistes que destaquen de la resta: sigui per l'abast i el reconeixement internacional, per la categoria dels articles i dels autors seleccionats, pel tractament i profunditat dels temes abordats, o bé per la continuïtat i cura de l'edició.

En aquests moments, les millors publicacions teòriques dels països hispanoamericans són les mexicanes *Estudios de las Culturas Contemporáneas* (Colima: Universidad de Colima), *Comunicación y Sociedad* (Guadalajara: Universidad de Guadalajara), *Revista Mexicana de Comunicación* (Mèxic DF: Fundación Manuel Buendía) i *Etcétera* (Mèxic DF: Análisis, Publicaciones y Ediciones); les colombianes *Signo y Pensamiento* (Bogotà: Pontificia Universidad

Javeriana) i *Escribanía* (Manizales: Universidad de Manizales); les veneçolanes *Comunicación* (Caracas: Centro Gumilla) i *Anuario ININCO* (Caracas: Universidad Central de Venezuela); les peruanes *Diálogos de la Comunicación* (Lima: FELAFACS) i *Contratexto* (Lima: Universidad de Lima), i la xilena *Cuadernos de Información* (Santiago: Universidad Católica de Chile). N'hi ha unes quantes més, però són massa recents per saber com evolucionen; també n'hi ha d'altres la qualitat acadèmica de les quals ha disminuït en els darrers mesos, com ara l'equatoriana *Chasqui* (Quito: CIESPAL).

2.2.2. El canvi espectacular d'Espanya

A causa de la censura i del control estatal exercits pel règim franquista (1939-1975), les investigacions promogudes a Espanya durant aquell període, llevat d'algunes excepcions sobretot a la premsa i a la publicitat, es caracteritzaren per un escàs rigor científic i acadèmic, i van quedar reduïdes a meres reproduccions de conferències, col·loquis o discursos de caràcter ideològic. No obstant això, aquesta doctrina va evolucionar, gràcies a l'adaptació sociopolítica del règim, de l'autoritarisme dels primers temps al major liberalisme dels darrers anys, encara que va estar tenyida pel nacionalcatolicisme que va caracteritzar tot el període.

Pràcticament fins als anys seixanta no es van publicar els primers estudis acadèmics (d'autors nacionals i estrangers), gràcies, sobretot, a la tasca editorial de la Universidad de Navarra. A més, si mancaven els llibres substanciosos i especialitzats de factura pròpia, tot i els clars avenços produïts a Europa o als EUA, no podia ser diferent amb les institucions acadèmiques (docents, documentals i de recerca) ni amb les revistes, tant les professionals com les teòriques.

L'evolució dels darrers trenta anys, però, ha estat espectacular, encara que amb desequilibris importants. A causa del nombre d'institucions, persones, recursos, investigacions i editorials, Madrid –i, en menor mesura, Catalunya– ha estat tradicionalment el principal pol de l'Estat en l'estudi de la comunicació audiovisual. Caldria recordar, a títol indicatiu, la tasca duta a terme en els darrers anys per algunes institucions clau com ara la Universidad Complutense de Madrid, FUNDESCO (i ara la Fundación Telefónica) o l'IORTV (dependent de Radiotelevisión Española), i per tot tipus d'instituts privats especialitzats en màrqueting comu-

nicacional (estudis d'audiències i inversions publicitàries), productores d'informació comercial de valor estratègic.

A causa d'aquests condicionants històrics, fins a èpoques ben recents no s'han publicat a Espanya revistes acadèmiques sobre comunicació audiovisual homologables a les que s'editaven en altres països del seu entorn. Amb tot, han estat abundants les publicacions de caràcter comercial especialitzades en cinema, ràdio, televisió, vídeo o publicitat. En els darrers anys, doncs, han aparegut diferents revistes teòriques, encara que la majoria es publiquen a Madrid.

Les revistes acadèmiques més significatives que s'editen actualment en llengua espanyola són *Ámbitos* (Sevilla: Universidad de Sevilla); *CIC i Cuadernos de Documentación Multimedia* (Madrid: Universidad Complutense de Madrid); *Comunicación y Sociedad* (Pamplona: Universidad de Navarra); *Comunicar* (Huelva: Grupo Comunicar); *Revista LATINA de Comunicación Social* (Santa Cruz de Tenerife: Universidad de La Laguna); *Telos* (Madrid: Fundación Telefónica); *Voces y Culturas* (Barcelona: Ediciones Voces y Culturas), i *Zer: Revista de Estudios de Comunicación* (Bilbao: Universidad del País Vasco).

2.3. Llengua catalana

No va ser fins als anys vuitanta quan van aparèixer diverses revistes acadèmiques de l'especialitat en llengua catalana que, al llarg dels anys noranta, s'han anat consolidant, promogudes per institucions universitàries o bé per altres actors públics o privats. Aquestes revistes poden emmarcar-se perfectament dins dels models internacionals, encara que, en general, no tinguin una repercussió important més enllà de les fronteres catalanes a causa, sobretot, de la llengua utilitzada, ja que aquest tipus de revistes s'ha caracteritzat per tractar temes d'interès del país i per defensar i promoure la llengua i la cultura catalanes.

La de major solera i qualitat és, sens dubte, *Anàlisi: Quaderns de Comunicació i Cultura*, fundada l'any 1980 per l'actual Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona, que en els vint-i-nou números publicats fins ara ha comptat amb bones col·laboracions tant d'autors catalans com d'altres països, especialment llatins.

El Col·legi de Periodistes de Catalunya va publicar vint-i-

sis números, entre 1984 i 1995, com a segona etapa de la revista *Annals del Periodisme Català*, que es va ocupar preferentment de reflexionar sobre l'activitat periodística del país, tant des de la perspectiva professional com des de la jurídica, històrica, econòmica o sociològica, amb referències als mitjans audiovisuals.

La Societat Catalana de Comunicació (filial de l'Institut d'Estudis Catalans) va fundar el 1989 la revista *Periodística*, que ha publicat números dedicats als estudis sobre teoria i història del periodisme, però amb poques referències als mitjans audiovisuals. La mateixa entitat va posar en circulació el 1991 una altra revista acadèmica anomenada *Treballs de Comunicació*, que ha donat a conèixer les activitats de la institució, a més dels treballs teòrics produïts pels seus membres. No obstant això, no tots els projectes van tenir la mateixa sort: *Gazeta* (1994), dedicada a la història de la premsa, i *Cinematògraf* (1992 i 1995), especialitzada en la història del cinema, van publicar només un i dos números, respectivament.

Altres institucions privades han promogut, també, les seves revistes teòriques. L'Escola Elisava publica, des del 1986, *Temes de Disseny*, dedicada preferentment a qüestions de disseny gràfic, imatge corporativa, semiòtica, teoria de la comunicació i cultura de masses.

Des del 1996, la Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna de la Universitat Ramon Llull publica *Trípodos: Llenguatge, Pensament, Comunicació*, que acull articles dels professors del centre, així com col·laboracions d'altres procedències. Així mateix, el Consell de l'Audiovisual de Catalunya edita des del 1998 *Quaderns del CAC*, que suposen una font important sobre aspectes legals i sociològics de la radiotelevisió a Catalunya i a la resta d'Europa.

D'altra banda, dins del camp professional, destaca clarament la revista *Capçalera*, editada pel Col·legi de Periodistes de Catalunya, que des de 1989 s'ha ocupat de tot tipus de qüestions dedicades al món professional i als mitjans de comunicació catalans. Finalment, l'any 2000 va sorgir un nou títol, en aquest cas privat i comercial: *Mass Media 21* (ara anomenat *Comunicació 21*) que suposa una novetat editorial a Catalunya, ja que s'ocupa del seguiment i l'anàlisi del món empresarial i professional de la comunicació al país.

2.4. Llengües basca i gallega

Les publicacions teòriques en basc i en gallec són molt escasses, a causa de l'evolució històrica i social d'aquestes llengües. En el cas específic de les revistes especialitzades en el camp acadèmic de la comunicació audiovisual només hi ha uns quants títols, editats molt recentment per institucions públiques dedicades més a la defensa de la llengua i la cultura que no pas interessades específicament en el desenvolupament del sistema mediàtic.

En el cas d'Euskadi, la Universidad del País Vasco edita, des de 1996, *Zer: Revista de Estudios de Comunicación*, que, encara que gairebé tots els articles siguin en espanyol, inclou també alguns textos en basc, així com en altres llengües europees, com ara el francès i l'anglès. Una altra publicació especialitzada és *Mediatika: Cuadernos de Medios de Comunicación*, editada en basc i en espanyol per la Eusko Ikaskuntza (Sociedad de Estudios Vascos), que també publica altres títols sobre musicologia i cinematografia.

Pel que fa a Galícia, l'única revista acadèmica en aquest camp que apareix en llengua gallega és *Estudios de Comunicación*, editada des de 2001 pel Consello da Cultura Galega i que compta sobretot amb col·laboracions d'experts universitaris i professionals de la regió i s'ocupa preferentment d'assumptes autòctons.

3. Trets característics de les revistes iberoamericanes

La gran àrea cultural iberoamericana és el resultat de les colonitzacions i mestissatges iniciats el segle XV per espanyols i portuguesos i, encara que des del punt de vista de la integració política, econòmica, cultural i comunicativa es podria qualificar d'entelèquia, també es pot acceptar que en l'actual era global constitueix un espai cultural i comunicatiu diferenciat (i alhora força heterogeni). De totes maneres, aquests trets identitaris compartits no es tradueixen clarament en el camp de les revistes teòriques de comunicació audiovisual.

3.1. La principal aportació de les revistes acadèmiques

En gairebé mig segle d'existència d'aquest tipus de revistes a Iberoamèrica, no és gens fàcil dir quina és la seva aportació més important, encara que hi ha algunes

tendències que s'observen en la trajectòria dels principals títols, com per exemple l'interès per la cultura popular i pels mitjans de comunicació alternatius utilitzats com eines per al desenvolupament social. També s'observa un interès per qüestions de caràcter polític, és a dir el paper dels mitjans en el desenvolupament democràtic de l'Amèrica Llatina, però en menor mesura a la península Ibèrica.

Als anys setanta i vuitanta va haver-hi una preocupació per les polítiques nacionals de comunicació i pel nou ordre mundial de la informació i la comunicació, sobretot per l'impacte de l'informe Mac Bride i els debats periòdics en el si de la Unesco. En els darrers anys, però, les investigacions teòriques es preocupen per aspectes més pragmàtics, com ara l'auge de la comunicació institucional i també la implantació de les noves tecnologies digitals. De totes maneres, les teories culturalistes i antropològiques influeixen a tot l'Amèrica Llatina. A la península Ibèrica, per contra, trobem més estudis de caràcter empíric sobre l'estructura real de les indústries mediàtiques i culturals i la seva dependència dels grups de poder autòctons, així com la seva vinculació amb els grans grups transnacionals.

3.2. Les revistes iberoamericanes enfront de les anglosaxones

A simple vista, es troben diferències quantitatives i qualitatives, formals i de contingut entre les revistes iberoamericanes i les anglosaxones. En primer lloc, en el món anglosaxó i, per extensió, en el conjunt de països desenvolupats, hi ha una gran quantitat de títols, molts dels quals amb circulació comercial (sobretot els britànics i els nord-americans) per les principals universitats del planeta. Això els dona una projecció molt gran, especialment en el món desenvolupat. Tenen una gran qualitat formal i una regularitat molt estricta en la seva edició, generalment trimestral. En canvi, les revistes llatinoamericanes (encara que menys les ibèriques) es caracteritzen sovint per una gran pobresa material, un disseny descuidat, una irregularitat en la seva sortida i una *mortalitat* acusada, ja que la majoria desapareix ràpidament. Són poques les que arriben a viure durant anys i a tenir una projecció exterior.

Entre les revistes del nord, cada vegada més apareixen nous títols especialitzats no només en comunicació en general, sinó en perspectives teòriques concretes, com per exemple la històrica, l'econòmica, la tecnològica, la

lingüística o la psicològica. O bé en aspectes com ara el sexe, l'edat, la salut, etc. Fins i tot en mitjans específics com ara la ràdio, la televisió, la publicitat, el cinema o les noves tecnologies digitals. Cada vegada més es produeix una major especialització, a causa de la complexitat creixent dels fenòmens i a l'avenç de la recerca.

En canvi, a l'Amèrica Llatina (però menys a la península Ibèrica) les revistes es troben encara en una primera fase més descriptiva, repetitiva i de tempteig, amb textos de caràcter més generalista que no suposen cap aportació original (on l'autor només demostra, amb la bibliografia i les fonts utilitzades, que està actualitzat), sinó que són diferents versions de temes ja vistos.

En general, almenys als països desenvolupats, les revistes acadèmiques (sobretot les de ciències físiques i naturals) són el primer nivell de difusió (juntament amb els congressos de l'especialitat) que té un expert per donar a conèixer els primers resultats dels seus estudis (tant en solitari com en grup, en universitats o en centres de recerca), i després, perquè és un procés més lent, sortirà el llibre, amb dades més detallades i les actualitzacions pertinents. Però el que passa a Iberoamèrica és que ningú que tingui res important a dir utilitza com a plataforma aquest tipus de revistes, que a més no tenen cap projecció acadèmica o social ni cap influència real.

3.3. Continguts redundants i poc originals

Llevat d'algunes excepcions, les revistes de comunicació audiovisual són molt repetitives perquè s'investiga poc per manca de recursos (especialment a l'Amèrica Llatina), es disposa de poc temps i hi ha poc interès social per l'àmbit teòric de la comunicació. Això desanima molt els investigadors, que sovint abandonen els àmbits acadèmics i creen gabinets de consultoria privats, al servei d'empreses, partits polítics o altres institucions com ara ONG, però no fan recerca teòrica ni empírica bàsica sinó aplicada a qüestions concretes i conjunturals.

A més, a les universitats en general no s'investiga perquè no hi ha les mínimes condicions i perquè els professors estan mal pagats i generalment han de tenir més d'una feina. En definitiva, el que sol aparèixer en moltes de les revistes iberoamericanes són articles conjunturals, que no formen part d'un procés ambiciós o d'una línia de reflexió i recerca a llarg termini, sinó que són encàrrecs o propostes

que serveixen per enriquir el currículum acadèmic que els permetrà ascendir a l'escala burocràtica i aconseguir unes condicions laborals més bones.

Pel que fa als criteris que haurien de primar, destaca sobretot l'originalitat en el plantejament del tema, el rigor en la selecció de les fonts i de la bibliografia, del marc teòric i de les dades empíriques que es manegen, la claredat expositiva i l'interès social de l'objecte d'estudi (perquè no es tanqui en un pur academicisme estèril, sinó que contribueixi al benestar comú).

3.4. Circulació a l'actualitat

Les revistes anglosaxones tenen un nivell alt de circulació entre centenars d'universitats dels països rics i no només de parla anglesa, sinó de les principals llengües del món. Però no passa el mateix amb les revistes iberoamericanes, que generalment no surten del seu propi país perquè no tenen la capacitat material per fer-ho ni l'interès del seu contingut és suficient per tal que apareguin lectors potencials, com a mínim dins la pròpia àrea cultural. A Espanya, per exemple, arriben molt poques revistes de l'Amèrica Llatina (sobretot algunes que circulen per intercanvi amb altres d'espanyoles), perquè són poc atractives des del punt de vista formal i de continguts, són massa irregulars i només s'interessen per temes locals o conjunturals, sense fer aportacions originals que serveixin a tota la comunitat d'investigadors.

No és justificable que les revistes acadèmiques en espanyol no circulin per tota l'àrea cultural iberoamericana (incloent-hi el Brasil i Portugal), perquè aquest idioma és d'ús generalitzat en gairebé tots els ambients acadèmics. Però a Europa, la situació és diferent a causa de la fragmentació política i lingüística, ja que cada estat té la seva pròpia llengua i, fins i tot, alguns en tenen més d'una, com és el cas d'Espanya.

Aquesta característica influeix determinantment entre els editors i els lectors de revistes acadèmiques, entre les quals hi ha les de comunicació audiovisual. Generalment, aquestes publicacions només circulen en el seu àmbit lingüístic i no acostumen a creuar fronteres, excepte les que s'editen en anglès. Per això, importants revistes alemanyes, franceses o italianes, per exemple, no són gaire conegudes fora de les fronteres nacionals. Fins i tot, en el cas espanyol, després del franquisme s'han anat recuperant les llengües

regionals com ara el català, el galleg i el basc, en les quals s'editen revistes (o com a mínim alguns articles) que paradoxalment dificulten la seva circulació per tot Espanya i també per l'Amèrica Llatina.

Però no només el nivell de lectura és baix, sinó que aquesta mena de revistes generalment no té cap tipus de repercussió acadèmica, política o social. És a dir que els seus articles no són comentats ni citats en altres textos acadèmics (llibres, informes, tesis, altres articles científics), sinó que els estudiants de les facultats que les editen tampoc no les tenen en compte com a obres de referència, ni serveixen per al reciclatge i l'actualització dels professionals de la indústria.

Això no impedeix que les revistes es continuïn publicant i que apareguin nous títols permanentment, perquè hi ha una forta pressió per part de les institucions universitàries perquè els seus docents publiquin alguna reflexió teòrica, però com que no poden fer-ho en les principals revistes de l'especialitat han de crear les seves pròpies plataformes d'expressió, que solen tenir una vida molt curta o, en el millor dels casos, irregular i lànguida.

3.5. Auge de les revistes digitals

La implantació de les tecnologies més avançades ha estat molt més lenta a Iberoamèrica que al món altament desenvolupat, fet que s'adverteix amb claredat entre els usuaris d'ordinadors i, més encara, entre els que utilitzen Internet. Això té repercussions molt importants en tots els nivells d'utilització d'aquestes tecnologies, en els idiomes emprats, en l'expansió dels llocs web –especialment els portals– i, sobretot, en la implantació del comerç electrònic, on les diferències entre el primer i el tercer món són molt més acusades. A més, aquestes desigualtats es tradueixen en l'hegemonia d'unes llengües (especialment de l'anglès i en menor mesura de l'alemany i del japonès) i la marginació d'altres, com ara l'espanyol, el francès, l'italià, el portuguès o el rus) i més encara d'altres llengües minoritàries de qualsevol regió del planeta, excepte les escandinaves (amb un alt nivell de parlants).

Malgrat aquests grans desequilibris, hi ha un àmbit molt dinàmic a Internet constituït pels diaris digitals iberoamericans, és a dir que han col·locat el seu lloc en la xarxa en els anys noranta, amb un creixement anual molt accentuat. No obstant això, les que encara no s'han

consolidat en l'àrea iberoamericana són les revistes teòriques de l'àmbit de la comunicació audiovisual en suport digital. És cert que en els darrers dos o tres anys gran part d'aquestes revistes tenen una doble versió (en paper i en línia) i l'accés és fins ara gratuït, fet que permet una major difusió més enllà de les biblioteques especialitzades que les emmagatzemen. Però no han tingut gaire èxit fins ara les revistes digitals que no compten amb versió impresa, o bé títols que tradicionalment s'imprimien i que ara només són digitals.

Així mateix, es constaten pocs casos de revistes iberoamericanes de nova creació que només s'editin en suport digital (per exemple en línia i en CD-ROM, com és el cas de la madrilenya *Cuadernos de Documentación Multimedia*), o bé que només puguin consultar-se a la xarxa, com la catalana *Formats: Revista de Comunicació Audiovisual*; les espanyoles *Caleidoscopio*, *GITTCUS* i *Revista LATINA de Comunicació Social*; les brasileres *Pensamento Comunicacional Latino-Americano*, *Eptic on Line*, *Com Ciência* i *e.Pós*, i les mexicanes *Razón y Palabra* i *Sala de Prensa*, entre les més significatives.

El pas del temps dirà si aquestes edicions es consoliden (per exemple, la *Revista LATINA de Comunicació Social* ha publicat ja cinquanta-sis números fins l'agost de 2003, però *Formats* no n'edita cap des de 1999). Tanmateix, no sembla clar que el format digital sigui el més adequat per als textos teòrics i acadèmics, generalment llargs i a vegades densos. En efecte, el suport paper és encara més pertinent (ja que altrament cal imprimir els textos baixats de la xarxa). A més, el rigor en la selecció d'autors i textos en algunes revistes digitals no ha estat el mateix que se segueix habitualment en les revistes impreses. Per això, haurà de passar un temps prudencial fins que els lectors s'acostumin a trobar articles de gran qualitat a les revistes que només es presenten en format digital.

4. Conclusions

La producció hemerogràfica especialitzada en comunicació audiovisual ha tingut a l'àrea iberoamericana un creixement sostingut en les darreres dècades, tant pel que fa al nombre de títols com a la varietat d'editors o a les ciutats d'origen. Amb tot, són els països desenvolupats (especialment els

anglosaxons) els que han aconseguit consolidar els projectes més ambiciosos, tant acadèmics com professionals.

Les anàlisis sobre els mitjans audiovisuals tradicionals continuen acaparant el major espai a les revistes anglosaxones, encara que són la indústria audiovisual electrònica (com ara les noves modalitats d'emissió i consum televisiu: cable i satèl·lit digital) i les tecnologies telemàtiques (integració multimèdia, CD-ROM, autopistes de la informació) les que desperten cada vegada un major interès en el panorama internacional d'aquesta especialitat.

Les perspectives teòriques d'anàlisi més utilitzades són la sociològica i la política i, en menor mesura, l'econòmica, la semiòtica, l'antropològica, la pedagògica, la psicològica i la històrica. Sembla que els béns i serveis audiovisuals electrònics interessin més per les seves implicacions tecnològiques i sociopolítiques que per altres consideracions. Així mateix, les anàlisis de contingut, les pràctiques professionals i els efectes (ideològics o comercials) sobre les audiències continuen tenint gran interès per als experts que publiquen en aquest tipus de revistes especialitzades.

Però als països iberoamericans les coses no són exactament així, ja que continuen els estudis tradicionals de caràcter fonamentalment ideològic i cultural. A més, hi ha publicacions de caràcter, contingut i nivell d'especialització molt divers. D'aquesta manera, hi ha algunes revistes que destaquen de la resta, bé pel seu abast i reconeixement internacional, bé per la categoria dels articles i dels autors seleccionats, bé pel tractament i profunditat dels temes abordats, bé per la continuïtat i cura de l'edició.

Al mateix temps, hi ha es repeteixen molts dels temes tractats en les diferents revistes, sense que s'adverteixi moltes vegades un clar avenç en la recerca. Aquest fet seria atribuïble a una escassa documentació prèvia per part dels articulistes i a una gran dispersió de fonts i esforços. Les repeticions no deixen lloc moltes vegades a plantejaments nous i a temes inèdits, amb la qual cosa el ventall d'assumptes tractats -i la manera de fer-ho- s'estreny i no permet analitzar a fons els processos reals de comunicació, amb tots els llaços de diferent tipus que contenen i les conseqüències que se'n poden extreure.

No obstant això, les revistes publicades a Iberoamèrica en les darreres dècades han afavorit la difusió de la producció intel·lectual dedicada a l'anàlisi dels fenòmens comunicatius audiovisuals, però no només la dels investigadors

autòctons, sinó també la dels altres indrets. Han permès, així mateix, introduir i generalitzar diferents corrents teòrics i metodològics nous, així com debats crucials per al futur de l'àrea, encara que, inexorablement, han patit les mancances de qualsevol gènere en relació amb les societats des d'on i cap on actuen. La majoria dels títols han tingut una existència irregular, una presentació austera i un futur incert. En resum, pot afirmar-se que, malgrat les diferències entre unes i altres, han contribuït, encara que modestament, a una major entesa entre els diferents pobles i a una major comprensió dels problemes socials, polítics, econòmics i culturals.

Traducció: Meritxell Cucurella-Jorba

Notes

1. És el que ha passat recentment amb la revista francesa *Communications & Strategies*, publicada per l'IDATE a Montpeller: entre 1991 i 1999 va ser bilingüe francès-anglès i des de l'any 2000 només utilitza l'anglès.
2. El cas més significatiu és el de SAGE Publications, amb seu central a Londres i sucursals en altres països de parla anglesa: els EUA i l'Índia. Aquesta important editorial transnacional desenvolupa un paper hegemònic en l'especialitat, ja que a més de setze revistes científiques, edita anualment diversos llibres escrits pels investigadors més significatius del panorama internacional. Mitjançant acords amb nombrosos professors de les universitats anglosaxones més importants assolix editar trimestralment revistes de gran difusió i influència a tots els ambients acadèmics del planeta. Un exemple clar de globalització.
3. L'any 1997 es va posar en circulació, només en suport digital a través d'Internet, el primer número de *Formats: Revista de Comunicació Audiovisual*, promoguda pels Estudis de Comunicació Audiovisual de la UPF, que va publicar un segon número el 1999, i oferia articles acadèmics sobre aquest camp específic. Per la seva banda, l'Associació Film Historia va publicar entre 1991 i 2000 la revista *Film Historia*, que va acollir articles acadèmics sobre història i teoria cinematogràfiques, tant de films nacionals com estrangers, en llengües espanyola i anglesa.
4. Avui funcionen molt bé a la xarxa no només els llocs web i els portals (com ara el Portal de la Comunicació, que ha posat en marxa l'InCom de la Universitat Autònoma de Barcelona), sinó també els butlletins informatius, amb continguts que es renoven periòdicament. Aquest és el cas de l'excel·lent *Jornal Brasileiro de Ciências da Comunicação* (São Bernardo do Campo: Universidade Metodista de São Paulo), que l'agost de 2003 havia arribat als 225 números editats, amb àmplia informació sobre les activitats acadèmiques de comunicació.

Bibliografia

- DYER, C. S.; A. C. GARNET (ed.) (1991). *The Iowa Guide: Scholarly Journals in Mass Communication and Related Fields*, 4ª ed. Iowa: University of Iowa.
- DZIKI, S. (comp.) (1980). *World Directory of Mass Communication Periodicals*. Cracovia: Bibliographic Section of IAMCR / Press Research Centre.
- FACULTAD DE CIENCIAS DE LA INFORMACIÓN (1992): *Catálogo de publicaciones periódicas 1991*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- FACULTAT DE CIÈNCIES DE LA INFORMACIÓ (1990): *Catàleg de publicacions periòdiques 1989*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- GALDÓN, G. (coord.) (2002): *Teoría y práctica de la documentación informativa*. Barcelona: Ariel.
- HULLEBROECK, J. (dir.) (1994): *Repertorio de revistas latinas de comunicación y cultura*. Lima: Unión Latina.
- INSTITUTO PARA AMÉRICA LATINA (1990): *Directorio latinoamericano de las comunicaciones 1990*. Lima: IPAL.
- JONES, D. E. (1996). "Las revistas teóricas sobre comunicación en los países latinos". A: *Comunicação & Sociedade*, núm. 25. São Bernardo do Campo (SP): Instituto Metodista de Ensino Superior, pàg. 49-67.
- JONES, D. E. (1999-2003). "Revistas iberoamericanas de comunicación". A: *Zer: Revista de Estudios de Comunicación*, núm. 6-15. Bilbao: Universidad del País Vasco, semestral.
- JONES, D. E. (2003). "Panorama mundial de las revistas científicas de comunicación: perspectiva desde Iberoamérica". A: XIII ENDECOM. Belo Horizonte (MG): PORTCOM, 3 de setembre.
- MOTTA, L. G. (1989). "Las revistas de comunicación en América Latina: creación de la 'Teoría Militante'". A: *Telos*, núm. 19. Madrid: FUNDESCO, setembre-novembre, pàg. 147-151.
- STUMPF, I. R. C. ; S. CAPPARELLI (org.) (2001). *Catálogo de Revistas Académicas em Comunicação*. Porto Alegre: Universidade Federal do Rio Grande do Sul.